

14. સાકરનો શોધનારો

યશવંત પંડ્યા

જન્મ : ઈ. 1905, અવસાન : ઈ. 1955

યશવંત સવાઈલાલ પંડ્યા ભાવનગરના વતની હતા. તેમણે સુરતમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. અભ્યાસકાળ દરમિયાન જ તેઓ નાટ્યલેખક તરીકે જાણીતા થયા હતા. એમણે ‘પડદા પાછળ’ જેવાં લાંબાં નાટકો લખ્યાં છે. ‘બાળનાટકો’ તેમનો નાટ્યસંગ્રહ છે.

એકાંકી નાટક એટલે એક અંકવાળું નાટક. આપણી ભાષામાં એકાંકી નાટકોનો પ્રારંભ બટુભાઈ ઉમરવાડિયાએ કર્યો હતો. એ પછી યશવંત પંડ્યાએ નવીન વિષયો અને ચમકદાર સંવાદોવાળાં એકાંકી નાટકો આપીને આકર્ષણ જમાવ્યું હતું. લાંબું નાટક એ ટૂંકી વાર્તાની જેમ જીવનના કોઈ એક બિંદુને સ્પર્શીને એના પર વેધક પ્રકાશ પાડે છે.

ત્રણ દશ્યોમાં વહેંચાયેલા આ એકાંકીમાં લેખકે બાળકનો ક્યારે વિકાસ થાય છે અને ક્યારે કુંઠિત થાય છે તે બતાવ્યું છે. અંજનના પ્રયોગો પાછળનું માનસ ન સમજી શકનાર પિતા નિખિલરાયનું કડક વર્તન, માતાનો બાળક તરફનો સ્નેહભાવ, ભાઈબહેનનો નિર્મળ અને નિખાલસ પ્રેમ અને કાકાની બાલમાનસની સમજણ- આ બધાંને લેખકે અહીં સુંદર રીતે ઉઠાવ આપ્યો છે.

અંજન	ભાઈ-બહેન	12
કિન્નરી		10
નિખિલરાય	એમના પિતા	35
સુરેન્દ્રનાથ	દાક્તર	30
ભાસ્કરરાય	નિખિલરાયના મિત્ર	34

1

(અંજનનો અભ્યાસખંડ જોવા જેવો છે. ખુરશીમાં, જાજમ ઉપર, જોડા સાથે, જ્યાં ને ત્યાં ચોપડીઓ ને નોટબુકો રખડતી પડી છે. ટેબલ ઉપર મોજાં છે. મેલાં અને ધોયેલાં કપડાં પણ એક જ ઢગલામાં દેખાય છે. એક-બે કિત્તા, બે-ત્રણ પેન્સિલ, રબ્બર વગેરે છૂટાંછવાયાં રખડે છે. અહીં અંજન આવે છે.)

અંજન : લાલમાં વાદળી રંગ મેળવીએ એટલે જાંબુડો થાય. પીળામાં લાલ મેળવીએ એટલે નારંગી થાય. વાદળીમાં લીલો મેળવીએ એટલે...

(એ સંભારવાની મહેનત કરે છે. માથું ખંજવાળે છે, પણ કાંઈ ફાવતો નથી.)

(ચિડાઈને) માસ્તર આમ ગોખાવ્યા કરે એ ખોટું. યાદ તે કેટલું રહે ? હું તે ગણિત ગોખું કે ઇતિહાસ ગોખું ? એક પાકું કડકડાટ કરું છું ત્યાં બીજું મગજમાંથી ખાલીખમ થઈ જાય છે ! (મુઠ્ઠી પછાડી) અમારે ભણવું કેટલુંક ? રમવાનું તો જાણે નામ જ ન લેવું ! હું તો હેરાન થઈ ગયો ! આવું ભણતર તે કોણે કર્યું હશે ?

(નિરાશ થઈને એ ખુરશીમાં પડે છે. એવામાં ટેબલ પર હાથ અડકતાં લાલ શાહીનો ખડિયો ઢળે છે. અંજન બ્લોટિંગ વડે ડાઘા સાફ કરે છે. એથી એનાં આંગળાં ખરડાય છે.)

(બ્લોટિંગ પરના ડાઘ સામે જોઈ) આ બરાબર ઉપાય છે. એક વાર આ લાલ ડાઘમાં ભૂરી શાહી ભેળવું એટલે પછી કોઈ દહાડો નહીં ભુલાય કે લાલ રંગમાં વાદળી રંગ ભેળવ્યાથી કયો રંગ ઉત્પન્ન થાય છે.

(એ વાદળી શાહીનો ખડિયો બ્લોટિંગ ઉપર ઊંધો વાળે છે. એને ખબર નથી રહેતી કે એથી એના હાથ તો શું પણ કપડાં પણ સારી પેઠે ખરડાય છે.)

(ઉત્સાહથી) બરાબર. જાંબુડો ! જાંબુડો !

(એ કૂદકા મારવા માંડે છે.)



(ફિકરથી) પણ પીળા રંગનું શું થશે ?

(એ વિચારવા લાગે છે, એટલામાં એની નાની બહેન કિન્નરી પ્રવેશ કરે છે.)

કિન્નરી : ભાઈ, ભાઈ, સત્તર સત્તા કેટલાયાં સો ?

અંજન (ડાઘા સંતાડતો) : પણ હું વાંચું છું ત્યારે કેમ આવી ? જા, નથી કહેતો.

કિન્નરી : તું તો હમણાં કૂદકો મારતો હતો.

અંજન : તેમાં તારું શું ગયું ? જા, તું તારું કામ કર.

કિન્નરી : પણ...

અંજન : કે કૂદકા મારવા દઉં ?

અંજન (ગુસ્સે થઈ) : ગરબડ નહીં. જા હું કૂદીશ ખરો, પણ તને તો કાંઈ નહીં કહું.

(અંજન ખરેખર ફરી કૂદવા લાગે છે. કિન્નરી શાહીના ડાઘા જોઈ જાય છે.)

કિન્નરી (તાળી પાડી) : બાપુને બોલાવવા દે. કપડાં કાળાં કર્યાં છે, તો લગીર ગાલ લાલ કરે.

(કિન્નરી જવા જાય છે, અંજન તેનો હાથ ઝાલે છે.)

મને જવા દે.

અંજન : કિન્નર, સત્તર સત્તા ઓગણીસું સો.

(કિન્નરી જતી અટકે છે, અંજનને હાથ થાય છે; પણ ત્યાં તો એમના બાપુ આવે છે)

નિખિલરાય : કેમ રે ? - શાના ધમપછાડા ચલાવ્યા છે ?

અંજન : આ કિન્નુ મને ક્યારની પજવે છે.

નિખિલરાય : કેમ રે કિન્નર...!

કિન્નરી : મસ્તી તો અંજુ કરે છે, એના હાથ જુઓ, એનાં કપડાં જુઓ.

(અંજને આંગળાં અને કપડાંનો ડાઘ સંતાડવાની મહેનત લીધી હોય છે તે નકામી જાય છે
ડાઘ જોતાં નિખિલરાયનો મિજાજ બગડે છે, એ જોતાં કિન્નરી ત્યાંથી સરકી જાય છે)

નિખિલરાય (અંજનનો કાન પકડી) : અલ્યા, તું તો સુધરવાનો જ નહીં ને ? રોજ ને રોજ તારી સામે ફરિયાદ હોવાની ! એક દી બારીના કાચ ભાંગે છે, તો બીજે દી દવાની બાટલી ફોડે છે ! આજે શાહી ઢોળી, કપડાં બગાડ્યાં, આખા ઘરમાં ડાઘા પાડ્યા...

(ગુસ્સો ઊભરાતાં નિખિલરાય અંજનને થપ્પડ ચોડી દે છે. અંજન ઢીલોઢસ બન્યો હોય છે.)

બોલ, કેમ કરતાં શાહી ઢળી ? - ટેબલ પર નાચ કરતો હતો ?- કે ખડિયો કાઢતો હતો ?

અંજન : હું લાલ શાહીમાં વાદળી ભેળવવા ગયો.....

નિખિલરાય : ત્યારે તો કહે ને કે હુન્નર કરતો હતો !

અંજન : ના, હું ખાતરી કરતો હતો કે એ બેની મેળવણીથી જાંબુડો રંગ થાય છે, કે નથી થતો.

નિખિલરાય : કેમ ? કોઈ રંગારાને ત્યાં નોકરી લેવી છે કે શું ? (માથામાં ટપલી મારી) બેસ. વાંચવાનું વાંચ. દસ વાગ્યા પહેલાં જો આ ખુરશીમાંથી હાલ્યો કે બોલ્યો તો પગ જ વાઢી નાખીશ.

(અંજન ગુપચુપ ખુરશીમાં ગોઠવાય છે. નિખિલરાય જવા લાગે છે.)

કિન્નરી : બાપુ, મા કહે છે કે તમે અંજુને મારશો મા.

નિખિલરાય : એણે જ એને બગાડ્યો છે ને ! તદ્દન રેઢિયાળ છોકરો થઈ ગયો છે ! કાલે એના માસ્તર પણ કહેતા કે ભાઈ પહેલા નંબરના ઠોઠ છે. માસ્તર જણાવે ત્યારે ભાઈનું મન ભીંતોમાં ભમતું હોય છે. ફાવે

છે તો ઊંઘી જાય છે. નથી ઊંઘતા ત્યારે બાંકડા બગાડે છે ! વર્ગના બાંકડે - બાંકડે એમનું નામ કોતરાઈ ગયું છે ! તારી માને મોટાભાઈનાં પરાક્રમો તો કહે. પછી ભલે એનું ઉપરાણું તાણે.

(કિન્નરી જતી રહે છે. અંજન જરા પાછળ નજર કરે છે.)

વળી ચોપડીમાંથી માથું ઊંચું ? આજે તારે માથે મોત ભમતું લાગે છે મને એમ કે બાળકને કોણ કલેશ કરાવે ? એટલે હું મૂંગો રહેતો હતો. પણ તમે તો મોંમાં આંગળાં નાખીને બોલાવો એવા છો ! માવતરનું માવતરપણું રહેવા ક્યાં દો છો ?

(અંજન વળી પાછો વાંચવામાં પડે છે. એની આંખો પાનાંમાં છે, પણ ધ્યાન ઠપકામાં છે.)

કિન્નર કહેતી હતી કે કાલે તું વીજળીપંખાને અડપલું કરતો હતો. કોઈ દિવસ આંચકો લાગશે...

(કિન્નરી દાખલ થાય છે.)

કિન્નરી : પણ બાપુ, અમને આંચકો તો લગીરે નહોતો લાગતો.

નિખિલરાય : હવે તું એની વહારે ધા. બધાં એને બગાડવામાં સમજ્યાં છો. મને લાગે છે કે હવે મારે કડક થયા વિના નહીં ચાલે. અંજુ, ચાલ ઊભો થા.

(અંજન ઊભો થાય છે. કિન્નરી ગભરાય છે.)

(આંખો કાઢી) આમ આવ.

(અંજન પાસે આવે છે. કિન્નરી દૂર દોડી જાય છે.)

(કડકાઈથી) તારે તોફાન કરવું હોય તો તારે મોસાળ પાછો ચાલ્યો જા. અહીં તો ભણવાનું, ભણવાનું ને ભણવાનું. મસ્તી કરી છે તો માર્યા વગર નહીં મૂકું, આજથી બધું બંધ છે. પૈડું, ભમરડો, લખોટા મને સોંપી દે. સાર્થકલ પર બેઠો છે, તો તારી વાત તું જાણ્યો. ચાલ, બધું બહાર કાઢ.

(ટેબલનું ખાનું ઉઘાડી અંજન પૈડું અને સળિયા, ભમરડો અને જાળ નિખિલરાયને સોંપે છે.)

લખોટા ક્યાં ?

અંજન : ખોવાઈ ગયા.

નિખિલરાય : કે મોટા ભા થઈને કોઈને દઈ દીધા ?

(અંજન ચૂપ રહે છે.)

બીજું શું - શું છે ?

અંજન : કશું નથી.

નિખિલરાય : જોવા દે.

(નિખિલરાય ટેબલનાં ખાનાં તપાસે છે. ઊંડાણમાંથી થોડીક ખીલીઓ અને એક નાની હથોડી નીકળે છે.)

કેમ, અંજુભાઈ ! આનું શું કામ પડ્યું હતું ? - એકાદ મગજમાં ખોડ એટલે ચસકી ન જાય.

(અંજન મૂંગો રહે છે.)

(ફાટતે અવાજે) બોલતો કેમ નથી ? - મોંમાં મગ ભર્યા છે ? હથોડી કેમ લીધી હતી ?

અંજન (બીંતે સાદે) : આ ખુરશીના પાયા જરા ઢીલા થઈ ગયા હતા તે -

નિખિલરાય : તે તું સમા કરવાનો હતો કેમ ? સુતારને ઘરે અવતાર લેવો હતો ને ? આવો દોઢડાહો તું ક્યાં લગી રહીશ ?..... મારે તો તારા નામનો કેટલોક કકળાટ કરવો ?

(અંજનની આંખમાંથી આંસુ ખરતાં હોય છે. કિન્નરી ડરતે પગલે આવે છે.)

કિન્નરી : અંજુ, ચાલ, મા બોલાવે છે

નિખિલરાય : જા, એની સોડમાં સંતા.

(કિન્નરી અંજનને ખેંચી જાય છે.)

(જતાં - જતાં) બાળકોનાં ભવિષ્ય એમની માતાઓ જ રગદોળે છે ! પ્રભુ, પ્રભુ !

2

(માંદલો અંજન પથારીમાં પડ્યો છે. એનો પ્રફુલ્લ ચહેરો પીળો પડી ગયો છે. આંખોનું તેજ જરા હણાયું લાગે છે એની પડખે, ઈસ ઉપર કિન્નરી બેઠી છે. અંજનના કપાળ પર, માથા પર, હૃદય પર એ પોતાનો સુંવાળો હાથ ફેરવતી તાકીતાકીને અંજન સામું જોતી હોય છે, એટલામાં જ અંજન પાસું બદલે છે.)

કિન્નરી (પંપાળતી) : અંજુ, ભાઈ, કાંઈ જોઈએ છે ?

અંજન : ના, કિન્નર, મારે કાંઈ નથી જોઈતું, તારે રમવા જવું હોય જા.

કિન્નરી : ના, અંજુ, હું તો અહીં બેસી રહેવાની.

અંજન : શું કામ ? - હું માંદો એમાં તારે શું કામ ન રમવું ? - જા, બહેન.

કિન્નરી : ના, ભાઈ, હું ક્યા મોંએ રમું ? (નીચું જોઈ) મારે વાંકે તું માંદો પડ્યો. મારે જ તને સાજો કરવો જોઈએ.

અંજન : તારે વાંકે ? - ના, ના. હું તડકામાં ખૂબ કૂદ્યા કરતો હતો, પછી તાવ ચડે એમાં શી નવાઈ ?

કિન્નરી : ના, ના, અંજુ ! આજે સવારે મા બાપુને કહેતી હતી કે, તેમણે જ તને માંદો પાડ્યો છે. પેલે દિવસે તને બાપુ એટલું બધું ધખ્યા ન હોત તો તારી તબિયતને કશું ન થાત.

(અંજન કિન્નરીને જોઈ રહે છે.)

પછી મા મને વઢતી'તી કે મેં તને પજવ્યો ન હોત, તો બાપુને કંઈ ખબર પડત નહીં. એટલે મૂળ વાંક મારો છે.

(કિન્નરી અંજનની છાતી પર પોતાનું માથું ઢાળી દે છે. હેતાળ હાથે અંજન કિન્નરીનું માથું ઊંચું કરે છે. પછી તેના વાળ પર હાથ ફેરવે છે.)

અંજન : કિન્નરી, એમ ઢીલી ન થા. વાંક તારોય નથી અને મારોય નહીં હોય. મા ઘડી - ઘડી નસીબનો

વાંક કાઢ્યા કરે છે ને ? - મારું નસીબ વાંકું હશે.

(અંજન હસવાનો પ્રયત્ન કરે છે. હસી પણ શકે છે. પરંતુ તેના હાસ્યમાં રંગ નથી, ઉમંગ નથી, ચેતન નથી.)

કિન્નરી : ભલે, ભાઈ, એ જે હોય તે. આપણે બીજી વાતો કરીએ. તારે દવા પીવાનો વખત થયો છે. પીશ, અંજુ ?

અંજન : જવા દે. મને બહુ કડવી લાગે છે. એ પીઉં છું એટલે આંખે અંધારાં આવે છે જવા દે.

કિન્નરી : પણ ભાઈ, દવા પીધા વિના તે કાંઈ ચાલે ?

(અંજન ઉત્તર નથી આપતો. કિન્નરી વિચારમાં પરોવાય છે. એવામાં નિખિલરાય અને સુરેન્દ્રનાથ પ્રવેશ કરે છે)

નિખિલરાય : દાક્તરસાહેબ, અઠવાડિયામાં તો છોકરો લાશ થઈ ગયો. હવે તો બરાબર થઈ જાય એવું કાંઈક કરો. રોજ કેટલો તાવ રહે છે, ક્યારે ચડે-ઊતરે છે, વગેરે ચિટ્ટીમાં લખી મોકલતો. પણ આજે તો ઘરમાંથી હઠ લીધી કે તમને તેડાવવા. મનેય થયું કે વાત વિચારવા જેવી છે.

સુરેન્દ્રનાથ : સારું કર્યું. આવી આળસમાં કોઈ વખત માણસ બાળક ગુમાવી બેસે છે. ઠીક છે કે આને એવું કશું લાગતું નથી. બાકી મામલો બગડી બેસે પછી તો અમારે સુધારવોયે કેમ ?

(નિખિલરાય મનમાં ચિંટાય છે. પણ શું કરે ?)

સાહેબ, છોકરો દવા બરાબર પીએ છે કે ?

(નિખિલરાય શીશી સામે જુએ છે. કિન્નરી તે જ પળે દવા કાઢી અંજનને આપે છે. અંજન એ ગટગટાવી જાય છે. મોં ન બગડે તેને માટે ઘણો પ્રયત્ન કરે છે, તોય લગીર એમ થઈ જાય છે.)

(હાથ પહોળા કરી) લ્યો ! દવા પીવી નહીં ને તબિયત સુધારવી ! એ તે કદી બનતું હશે ? હરિ ભજ્યા વિના વૈકુંઠ મળતું હશે ? હહહહ !

નિખિલરાય : દાક્તરસાહેબ, હવેથી હું ધ્યાન રાખીશ. અંજુ, સાંભળ્યું ને ? - દવા વખતસર પીવાની છે અને કિન્નર, સાંભળ્યું કે ? - દવા નિયમસર પાવાની છે

કિન્નરી : હોં, બાપુ.

સુરેન્દ્રનાથ : તો ચાલો, હું લખી આપું.

(નિખિલરાય અને સુરેન્દ્રનાથ પાછા ફરે છે)

કિન્નરી : અંજુ, દાક્તરસાહેબે તો તારી નાડે ન તપાસી !

અંજન : સારું થયું. હવે હું દવા ઢોળી નાખવાનો છું.

કિન્નરી : અરે ! એવું તો થાય ?

(એટલામાં અંદરથી અવાજ આવે છે.)

અવાજ : કિન્નર, અહીં આવ તો ?

કિન્નરી : આ આવી, મા.

અંજન : જા... મા શું કહે છે ? તું અહીં બેસી રહે છે અને એને તો કાંઈયે મદદ કરતી જ નથી !

(કિન્નરી જલદી જાય છે. અંજન ધીમેથી પથારીમાં બેઠો થાય છે.)

(કંકાસથી) હું હસતો નથી એટલે મા રડ્યા કરે છે ! - હું બોલતો નથી એટલે બહેન ગમગીન બને છે !
પણ હું શું કરું ? - મારો આનંદ મરી ગયો છે ! જાણે જીવન જ જતું રહ્યું !

(હાંફતી, હસતી કિન્નરી આવે છે.)

કિન્નરી : ભાઈ, ભાઈ ! ભાસ્કરકાકા આવ્યા !

અંજન (હોંશથી) : હે...એ ? ચાલ, ક્યાં બેઠા છે ?

કિન્નરી : હમણાં અહીંયાં આવશે. મા તેમને તારી જ વાત કરતી હતી.

(અંજનના હોઠ પર હાસ્ય ફરકે છે)

અને એમની પેટીમાં તો શાં શાં રમકડાં લાવ્યા છે ! જાણે રાત ને દિવસ રમ્યા જ કરીએ !

(આ સાંભળતાં અંજનનો ચહેરો ઊતરી જાય છે. કિન્નરીને તેનું કારણ નથી સમજાતું. પાછળથી નિખિલરાય અને ભાસ્કરરાય આવે છે, પણ ભાઈબહેનને તેની ખબર ન પડે એમ એઓ છાનામાના ઊભા રહે છે.)

અંજન : ભાસ્કરકાકા ભલે આવ્યા. ભલે રમકડાં લાવ્યા. પણ એમને ક્યાં ખબર છે કે બાપુએ એની બંધી કરી છે ?

કિન્નરી (હસતી જતી) : તું જોજે તો ખરો. એઓ બાપુને કહી દેવાના છે કે આપણને કદી વઢે નહીં, મારે નહીં, પણ બસ રમવા જ દે. હું અહીં આવી ત્યારે એઓ માને એમ જ કહેતા હતા.

અંજન (આતુર આંખોએ) : તું સાચું કહે છે, કિન્નર ? અરે ! તો તો બીજું જોઈતું તું શું ?

(ઉલ્લાસભર્યો અંજન કિન્નરીને બાઝી પડે છે તેઓની નજરે પડે એ પહેલાં ભાસ્કરરાય નિખિલરાયને લઈ ચાલ્યા જાય છે.)

3

(નિખિલરાય અને ભાસ્કરરાય સુશોભિત એવા દીવાનખાનામાં આવે છે. નિખિલરાય આરામખુરશીમાં અધ્ધર બેસે છે. ભાસ્કરરાય જૂલતી ખુરશીમાં હીંચે છે.)

ભાસ્કરરાય : જોયું ને, નિખિલભાઈ ? એટલી વારમાં અંજન કેટલો ખુશમિજાજમાં આવી ગયો ? એને તમારી બીકનો તાવ આવતો હશે.

(પહેલાં તો નિખિલરાય ભાસ્કરરાય સામે જોઈ રહે છે,
પણ પછી બચાવ તરીકેનું બહાનું કાઢે છે.)

નિખિલરાય : ભાસ્કરભાઈ, તમે મને ખોટો દોષ દો છો. અંજુનાં લક્ષણ તમે જાણતા નથી. મહિના દહાડા પહેલાં એ કોલસાનો એક મોટો કકડો લઈ એનો ભુક્કો કરતો હતો.

ભાસ્કરરાય : શા વાસ્તે ?

નિખિલરાય : મેં પૂછ્યું ત્યારે કહે કે, કોલસામાંથી સાકર બને છે એવું તેણે વાંચ્યું છે, એટલે એ એમાંથી સાકર શોધતો હતો ! આવું એક વાર નથી બન્યું, નિત્ય નવા હુન્નર ! કેટલા કહું ? મારે તે ક્યાં સુધી આંખ આડા કાન કરવા ? (હવામાં હાથ વીંઝી) એમાં ભણવાનું તો નામ જ ન મળે ! અને નકામાં થોથાં જડે, તો એની પાછળ ઉજાગરા કરે !

ભાસ્કરરાય : ભાઈ, તમારી ભૂલ થાય છે. ભણવાની ચોપડીઓ મોઢે કરનારાઓએ પણ એમનું કેટલું દળદર ફિટાડ્યું ? એવાય ચૌટે ચૌટે રઝળે છે ! આપણા વર્ગમાં કાયમ પહેલાં પાંચની અંદર નામ રાખનાર રાજારામને મહિને માંડ પાંત્રીસ રૂપરડી મળે છે ! પેલા છેલ્લે બાંકડે પડી રહેનાર રામલાલે લોખંડના ધંધામાં બંગલો બંધાવ્યો છે ! બધું આપણી આંખ આગળ છે.

નિખિલરાય (ગરમ થઈને) : એટલે ? - મારે એને લોઢાના કારખાનામાં મોકલવો, એમ ?

ભાસ્કરરાય (હસી) : ગુસ્સે ન થશો. પણ હું માનું છું કે અંજનમાં બુદ્ધિ છે, શક્તિ છે. એટલે હું માગું છું કે તમે એને રૂંધી ન નાખો. એને સાચા માર્ગે વળવા દો. અંજનનું જીવન જ્યાં હણાય નહીં, પણ પ્રફુલ્લે ત્યાં તેને જવા દો. એ કોલસામાંથી સાકર શોધનારો કોઈક દિવસ જગને નવું અજવાળું આપશે.

(નિખિલરાય પર આની અસર થઈ જણાય છે; કારણ કે એઓ તદ્દન મૌન જાળવે છે
ભાસ્કરરાયને આથી સંતોષ ઊપજે છે. ખુરશીમાંથી ઊભા થઈ એઓ બારણે પહોંચે છે.)

(ભૂમ મારી) અંજુ ! કિન્નર ! અહીં આવો.

(કિન્નરી આવી પહોંચે છે.)

કિન્નરી : શું કહ્યું, કાકા ?

ભાસ્કરરાય : અંજન ક્યાં ?

(અંજન આવે છે.)

કિન્નરી (ભારથી) : આ આવ્યો.

ભાસ્કરરાય (ધીરેથી) : જાઓ, લતાભાભીને કહો કે તમને રમકડાં વહેંચી આપે.

(કિન્નરી ઊપડી જાય છે. અંજનની આંખો નિખિલરાય ભણી હોય છે. જાણે જવાની રજા ન માગતો હોય !)

નિખિલરાય (શાંતિથી) : જા.

(ઉમંગથી ઊછળતા પગલે અંજન કિન્નરીને પકડી પાડે છે.)

ભાસ્કરરાય (એ બતાવતાં) : જોયું ?

(નિખિલરાય આડું જોઈ જાય છે ભાસ્કરરાય પડખે પડેલું છાપું ઉઘાડે છે. અંદરથી આવતો અંજન અને કિન્નરીનો મીઠો કિલકિલાટ બંનેના કાને અથડાય છે.)

● ટિપ્પણ

ધખ્યા ગુસ્સે થયા, વઢ્યા આંખ આડા કાન કરવા ધ્યાન ન આપવું લાશ થઈ ગયો ખૂબ નબળો થઈ ગયો દળદર દારિદ્ર, ગરીબી હુન્નર કારીગરી, કસબ રેઢિયાળ ધણી વિનાનું કલેશ કજિયો, કંકાસ, લડાઈ અડપલું તોફાની, અટક્યાળું મિજાજ ગુસ્સો, અભિમાન લગીર થોડું

● રૂઢિપ્રયોગ

આંખ આડા કાન કરવા - વાત ધ્યાનમાં ન લેવી.

મોંમાં આંગળાં નાખીને બોલાવવું - પરાણે બોલાવવું.

મન ભીંતોમાં ભમવું - મન કોઈ જગ્યાએ સ્થિર ન હોવું.

મોંમાં મગ ભરવા - મૂંગા રહેવું.

દળદર ફિટવું - ગરીબાઈ દૂર કરવી.

● ભાષાસજ્જતા

લેખનમાં જોડણીનું ઘણું જ મહત્ત્વ છે. જોડણીની ભૂલને કારણે અર્થ બદલાઈ જાય છે તેમજ સાચા અર્થમાં આપણે વ્યક્ત થઈ શકતાં નથી. દા.ત. દિન-દિવસ, દીન-ગરીબ વગેરે. આ ઉપરાંત આ એકમમાં આવતા શબ્દોની જોડણી પણ ધ્યાને રાખીએ. દા.ત., કિલકિલાટ, સુરેન્દ્રનાથ, ખુશમિજાજ, ઢીલોઢસ, પ્રયત્ન વગેરે.

જોડણીને કારણે અર્થ - બદલાતા હોય એવા શબ્દો :

ઉદાહરણ : પાણી - જળ, પાણિ - હાથ; સારુ - ને માટે, સારું - સુંદર; ચીર - વસ્ત્ર; ચિર - લાંબું
વિરામચિહ્નોના ઉપયોગ દ્વારા અર્થ બદલાતા હોય તેવાં વાક્યો જોઈએ. આ વાક્યો વાંચો અને સમજો.

ઉદાહરણ : (1) બીડી પીવી નહિ, પીનારને સજા થશે.

બીડી પીવી, નહિ પીનારને સજા થશે.

(2) અહીં ગંદકી કરવી નહિ, કરનાર સજાપાત્ર થશે.

અહીં ગંદકી કરવી, નહિ કરનાર સજાપાત્ર થશે.

● અભ્યાસ

1 નીચેની પંક્તિ સમજાવો :

‘હરિ ભજ્યા વિના વૈકુંઠ મળતું હશે !’

2 આ વાક્ય કયા પ્રસંગે કોણ કોને કહે છે, તે જણાવો.

1. પણ ભાઈ દવા પીધા વિના તે કંઈ ચાલે ?
2. બાળકોનું ભવિષ્ય એમની માતાઓ જ રગદોળે છે.
3. પણ પીળા રંગનું શું થશે ?

● સ્વાધ્યાય

1. નીચેની ખાલી જગ્યાઓ પૂરો :

1. અંજને લાલ રંગમાં વાદળી રંગ મેળવતાં રંગ મળ્યો.
2. કિન્નરી અંજનને પૂછવા આવી હતી.
3. અંજન કિન્નરીનેને મદદ કરવાનું કહે છે.
4. ભાસ્કરકાકા બાળકો માટે લાવ્યા હતા.
5. અંજન કોલસામાંથી શોધવા માગે છે.

2. પાઠના આધારે પ્રશ્નોના જવાબ લખો :

1. અંજન કઈ રીતે રંગ મેળવવાની મથામણ કરે છે ?
2. અંજનથી શાહીનો ખડિયો કઈ રીતે ઢોળાઈ ગયો ?
3. અંજન કિન્નરી પર શા માટે ખિજાયો ?
4. નિખિલરાયને અંજનની કેવી પ્રવૃત્તિઓ ગમતી નથી ?
5. અંજન કેવી વ્યથા અનુભવે છે. ?

3. આપેલા શીર્ષકને ધ્યાનમાં રાખી વાર્તાલેખન કરો.

શીર્ષક : સંપ ત્યાં જંપ.

4. તમે વાંચેલાં પુસ્તકો પૈકી તમને કયું પુસ્તક ગમ્યું અને શા માટે તે લખો.

● પ્રવૃત્તિ

● જૂથમાં ચર્ચા કરો :

- તમને આ નાટકનું કયું પાત્ર ગમ્યું ? શા માટે ?
- તમે અંજનની જગ્યાએ હોત તો શું કરત ?
- ‘મને શું થવું ગમે ?’ વિષય પર પાંચ વાક્યો બોલો.

● નાટકની વર્ગખંડમાં રજૂઆત કરાવવી.

● તમને ગમતી પ્રવૃત્તિઓની યાદી બનાવો.